"לא תקרבו" ולחיצת ידיים לדעת הרמב"ם*

הרב יהודה הרצל הנקין

לזכרו של מו"ה ר' יוסף קאפח זצ"ל,
אשר תרגומיו, פירושיו ומאמריו על הרמב"ם הם לי ולכל בית ישראל לעיניים.
בכבוד, יהודה הנקין

לפני כשלושים שנה כבר עמדתי באריכות בשו"ת בני בנים חלק א (סימנים לז-לט) בשאלת לחיצת יד בין איש לאשה, ולאחרונה חזרתי לסוגיא זו בחלק ד סימן יא. כמדומה שהדברים טובים ונכוחים גם להיום. כעת אוסיף נופך מדברים העלומים יחסית בהרמב"ם וראשונים אחרים.

קשה לדון בנושא זה ברבים, מחמת להט הדברים הבאים בעקבותיו. ועיין בחלק ד הנ"ל בסימן כג שמחבר אחד שפך על דבריי סוללה של בוז, כמובן מבלי לכתוב אלי, עד שפניתי אליו בניחותא ובהסבר הדברים (המוסברים מצד עצמם, רק שמרוב להטו בתחילה לא שם לב להם) ואז שינה הוא את הטון, "ואת והב בסופה" (במדבר כא יד).

ולמה זכה הנושא ללהט החרב? בין השאר משום שהעידו בשם החזון איש ז"ל ותלמידיו שלחיצת יד בין איש לאשה היא בייהרג ואל יעבור. אמנם לא קיבלנו דברים שבכתב, ואם לדין יש תשובה על אף שקיים אי-נוחות בלהתווכח עם טענות הלכתיות משוערות ולא-מפורשות אשר צריך לנחש מה הן. מלבד מה שנמצא בקובץ אגרות החזון איש סימן קי"ב שחילק בין ייהרג ואל יעבור לפי "רגשת נפשי" לבין ייהרג ואל יעבור "מנקודת ההלכה". והגם שלא נעיז פנים להטיל ספק במה שקבע בסתם כייהרג ואל יעבור שמא אינו אלא מן הסוג של רגשות לבו, סוף סוף הרבה ת"ח (ובפרט בחו"ל) מחזירים יד רפה לאשה המושיטה יד, שלא כחזון איש, ולכן שומה עלינו לבאר דין זה.

נקודת הבירור היא האם יש בלחיצת יד בין איש לאשה משום לאו של "לא תקרבו", שאם יש בה לא-תעשה זה אזי לפי פסק הרמ"א ביורה דעה סימן קנ"ז סעיף א דינה כאביזרייהו של גילוי עריות והיא אסורה בייהרג ואל יעבור. ומצד שני, אם אין בה הלאו של קריבה, אזי יתכן שאף יש חיוב לאיש להחזיר יד לאשה כדי למנוע בושתה וכלימתה

* המחבר דן בדבריו רק במקרה שהאשה הושיטה יד, אם מותר להחזיר לה יד, כדי למנוע הלבנת פנים. בעהי"ת לכשיצאו תשובות הר"י קאפח לאור העולם, יראו שהתנגד בתקיפות למנהג הפסול של לחיצות ידיים בין אנשים ונשים. ושם תהיה התיחסות גם לעמדתו השלילית ביחס להחזרת יד לאשה שכבר הושיטה ידה לאיש. ועוד חזון למועד, וה' יצילנו משגיאות. (מע').

כשהיא מושיטה יד בתומה ונשארת ללא מענה. ואפילו הדבר ספק הוי ספק איסור תורה של הלבנת פנים (הגם שאיסור הלבנת פנים בעצמו אינו ב"יהרג ואל יעבור", עיין בבני בנים חלק א סימן מ"א. ועוד צידדתי שם שעיקר האיסור הוא בהלבנת פני חברו ב"דברים" ולא ברבים).

מלבד שיטת הרמב"ם עליה נמקד את הדיון, המתנה את הלאו בחיבוק ונישוק, מצאנו לכאורה בדברי רבנו יונה שתי שיטות מנוגדות בהגדרת האיסור של קריבה לעריות.

א. באגרת התשובה יום ב, הובא בארחות חיים חלק שני בהלכות ביאות אסורות (עמ' 112):

> אסור ליגע באשת איש בידיה או בפניה או בכל אבר מאבריה מן התורה שנאמר... לא תקרבו, וכן הלכה ברורה שהקריבה הזאת היא הנגיעה בידיה או בפניה או בכל אבר מאבריה כדי ליהנות מן המגע.

לפי זה, נגיעה אסורה מן התורה כאשר היא במטרה ליהנות, ואילו שלא על מנת ליהנות אלא מסיבה אחרת אינו עובר מן התורה – ולענייננו, אם לוחץ את ידה כדי להימנע מלבישה או אפילו רק מפני הנימוס, אינו עובר לפי שיטה זו.

ב. שערי תשובה חלק ג סימן פ:

> ...לא תקרבו – כל קירוב בשר אסור כגון הנגיעה בידי אשת איש. ופירוש לגלות ערוה, כי הקריבה מביאה לידי ערוה. וכי תאמר בלבבך איפה נמצא בכתוב כי גדרה תורה גדר, כי תאמר אשר אסרו מגע יד ליד להיות גדר לעבירה? נשיבך דבר...

הרי בשערי תשובה לא הזכיר רבנו יונה שום מטרה, אם כדי ליהנות ואם מסיבה אחרת, ולפי זה אסורה הנגיעה או לחיצת היד בכל מצב בלאו דאורייתא משום גדר שגדרה תורה.

אין בידינו לקבוע איזו שיטה של רבנו יונה היא העיקרית לדעתו, אף על פי שלשון איגרת התשובה נשמע יותר כהלכה ("וכן הלכה ברורה"). על כל פנים, לפי שתיהן כל קריבה אסורה מן התורה ולא רק חיבוק ונישוק. שתי השיטות ברבנו יונה עולות בקנה אחד עם לשון הרשב"א בשו"ת המיוחסות לרמב"ן סימן קכ"ז: "אפשר דכל קריבה [אסורה מ]דאורייתא...", העוסק בבעל הממשש את דופק אשתו הנדה. הרשב"א לא הזכיר חיבוק ונישוק, ודבריו מצוטטים באחרונים כדי ליחס לרמב"ם איסור קריבה על כל מגע ולא רק מגע של חו"נ. ועפר אני תחת כפות רגליהם, אבל באחרונים יש בלבול גדול בדברי הרשב"א האלה לפ"ד, כי דימו ללא ראיה שכוונת הרשב"א היא לדעת הרמב"ם בלא תקרבו, והבית שמואל באבן העזר סימן כ ס"ק א אף רשם לפום ריהטא שבתשובת הרשב"א הוזכר הרמב"ם בפירוש וכן העתיקו רבים מגדולי האחרונים, וזה אינו נכון כי באותה תשובה לא הוזכר שום ראשון בשמו.

לי ברור שכוונת הרשב"א היא לדעת רבנו יונה שהיה רבו המובהק של הרשב"א, שכן רבנו יונה הוא הסובר שכל קריבה אסורה מן התורה כנ"ל, ואילו הרמב"ם הגביל את הלאו לחיבוק ונישוק ופעולות הדומות להם. ולמה אני אומר שהרמב"ם לא התכוון לנגיעה בעלמא בידיה או בכל אחד מאבריה כלשון רבנו יונה? הרבה תשובות בדבר:

1. הרמב"ם בספר המצוות לא תעשה שנג, ובהלכות אסורי ביאה (כא א) משתמש בלשון חיבוק ונישוק, ואם כל נגיעה בכלל למה נקט חו"נ כדוגמאות – וכמו שרבנו יונה אכן לא הזכירם ולא הגביל עצמו בהם. כמו כן רבים מן הראשונים הזכירו חיבוק ונישוק ו"כגון" חיבוק ונישוק ולדוגמה הסמ"ג בלא תעשה קכ"ו, וכן הוא בהקדמת הסמ"ג בסימני המצוות ש"אפילו קריבה לבד, רצונו לומר קריבה של הנאה כגון חיבוק ונישוק, אסורה מן התורה". והריב"ש בתשובה לשאלה סימן תכ"ה כתב "שלא לקרב לעריות בדברים המביאים לידי גילוי ערוה כגון חיבוק ונישוק". ועוד ועוד. וראה לרדב"ז במצודת דוד מצוה ק"ס שכתב: "כי הקריבה כגון חיבוק ונישוק וגיפוף...", הרי שהוסיף דוגמה שלישית – גיפוף – ומאותו סוג של חו"נ.

2. ועוד, הרמב"ם מונה בהלכות סנהדרין (יט ד) ברשימת חייבי מלקות, גם את "הַקָּרֵב אל העריות בדרך מדרכי הזנות..", ואינו מסתבר שמגע יד ביד נקרא "דרך הזנות". ויש להעיר, בספר המצוה של בעל 'ספר הבתים' ובתרגום הר"ח הלר לספר המצוות גרסו "כגון חו"נ והדומה להם מפעולות הזנות" (במקום "מפעולות הזרות"), אך הר"י קאפח ז"ל במהדורתו לסה"מ להרמב"ם, מקור ותרגום [לאוין שנג], תרגם: "כגון החיבוק והנישוק וכיוצא בהם **ממעשה ההתעלסות**".[1] ושוב הביא הר"י קאפח את תרגומו זה בביאורו להרמב"ם, הלכות אִסורי ביאה (א כא, הערה מא). וכל אלה אינם מתפרשים כנגיעה בעלמא.

3. בהלכות איסורי ביאה (יא יט), כתב לענין אשתו נדה (שהיא ערוה לו): "לא תאכל עמו בקערה אחת ולא יגע בבשרה מפני הרגל עבירה". הרי שכלל נגיעה עם אכילה עמה בקערה אחת וכתב ששתיהן אסורות משום הרגל עבירה ולא משום איסור תורה. ובודאי אין מקום להמציא המצאה בכוונת הרמב"ם כאילו הוא עוסק דווקא בבעל הממשש את הדופק של אשתו, אלא פשוטו כמשמעו שסתם נגיעה אינה איסור תורה.

4. לשון הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה פרק כא הוא: "לא תקרבו לגלות ערוה, כלומר לא תקרבו לדברים המביאים לידי גילוי ערוה", וכלשון הזה נמצא בספר המצוות ובהרבה ראשונים כמו שו"ת הריב"ש הנ"ל. ופירש במגילת אסתר על ספר המצוות ש"לא אסרה תורה רק קירוב של גילוי עריות, דהיינו הקירוב שרגילים לעשות כאשר ירצו לגלות ערוה שהוא בקירוב בשר", ומן הסתם אחיזת ידיים אינה מהפעולות

1 במקור הערבי "מִן אַפְעַאל אַלְמַתְעַה". והעיר שם בהע' 15, כי תרגומו של ר' שמואל אבן תיבון "הפעולות הזרות", אינו נכון; וגם רס"ג תרגם במילת "מתעה" את הפסוק במשלי ז, יח "נתעלסה באהבים" (מע').

שרגילים לעשות דווקא אותן לקראת קיום יחסים. ויש להעיר, במגילת אסתר סיים "שהוא בקירוב בשר", וכן בספר עץ חיים מלונדון בפרק י"ב מהלכות נדה כתב: "שחבק ונשק דרך תאוה בקירוב בשר". נראה לפי פירושם שמה שכתב הרמב"ם: "שחבק ונישק דרך תאוה ונהנה מקירוב בשר" הוא ענין אחד, כלומר שהחיבוק והנישוק הם בקירוב בשר, ואינו שני עניינים דהיינו חיבוק ונישוק בנפרד ונהנה בקירוב בשר בנפרד ושלא כמו שפירש בבית שמואל שם ס"ק ב, ודוק.

כל אלה חוברו יחדיו להוכיח לע"ד, שלשיטת הרמב"ם שהיא הקובעת להלכה ולעומת רבנו יונה שדבריו בענין לא הובאו בפוסקים, דוקא פעולות כגון חיבוק ונישוק (בקירוב בשר) הן עבירה על לא תקרבו. מה שאין כן נגיעה בעלמא, "לא שמענו" שיהיה בה איסור תורה לדעת הרמב"ם וכמו שכתב בשו"ת לב חיים חלק ב סימן ד. ומה שבשדי חמד במערכת חתן וכלה וחופה באמצע פרק יב תמה עליו, הוא מפני שבשד"ח נמשך אחרי הבית שמואל הנ"ל בכוונת תשובת הרשב"א, וכבר דיברנו בזה. והצדק כדעת הש"ך ביורה דעה סימן קנז ס"ק י.

ואף על פי שבפירוש המשניות לסנהדרין פרק ז תרגם הר"י קאפח שחייב מלקות כל "שחבק או שנגע באבר מאבריה כדי ליהנות", אין האמור שם מכריע את לשונות הרמב"ם בשאר ספריו, וכמו שבהלכות איסורי ביאה כא ב, חזר בו ממה שכתב בפירוש המשניות לחייב מלקות על קריצות עין בלבד, הוא הדין שחזר בו גם מזה. ועוד שהמעיין בפיהמ"ש ובתרגום הישן יראה שכוונת הרמב"ם היא לנגיעה להנאתו על ידי חיכוך וכמו שהביא שם ש"מנאפים ביד וברגל", ואינה נגיעה בעלמא.

ויש לדעת שהרמב"ם הציב תנאי נוסף לעבירה על איסור "לא תקרבו": גם שהקריבה תהיה מסוג הפעולות של חיבוק ונישוק ולא נגיעה בעלמא וכנ"ל, אך גם שתהיה הנאה מהקריבה ואילו ללא הנאה ותאוה אינו עובר אפילו על ידי חבוק ונישוק. כן הוא בהלכות איסורי ביאה (כא ו) לגבי חיבוק ונישוק עם קרובות משפחה, שאף על פי שמגונה לעשות כן אין בקריבה לאמו ולאחותו איסור תורה מכיון שאין לבו של אדם נוקפו עליהן. וכן ביאר הב"ח באבן העזר סימן כא בקונטרס אחרון. בנושא של חו"נ עם קרובות משפחה ראה בבני בנים חלק ד סימן יג, ובנושא ההרגל כגורם להיעדר כוונה ליהנות ראה שם במאמר ב.

ותיתי לי שלימדתי זכות על הרבנים המחזירים יד לנשים, ועל רבים מעמך ישראל להצילם מאיסור תורה על כל פנים.